

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ג, תשי"ב-תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מתשובות המזכירות המדעית

(א) שאלה: מה פירוש המלה „צ'כיסטי“ ומה תרגומה?
תשובה: שם-תואר זה נגזר מן המלה הרוסית „צ'ך“,
שעניינה: מחלקה, ובפרט: מסדר-אומנים (Zunft בגרמנית).
„צ'כיסטי“ הוא מי ששם לב לענייני חוג מצומצם בלבד. צר-
האופן. בעברית קוראים לכך: כיתתי, כיתתיות.

(ב) שאלה: כיצד נוכל לתרגם לעברית ביטויים כגון
„כוח קטיכי“, „התפרצות קטיכית“?
תשובה: „סטיכי“ בא מן המלה הרוסית „סטיכיא“,
שפירושה „איתן-הטבע, יסוד-הטבע“ (ארבעת היסודות —
האלמנטים — בתורת-הטבע העתיקה הם: העפר, המים, האוויר
והאש). לתרגום העברי אנו מציעים להשתמש במלה „איתנים“
בתור סומך: כוח-איתנים, התפרצות-איתנים.

ג) שאלה: מה היחס הלשוני בין „כאשא“ הערבי
ובין „פחה“ העברי?

תשובה: קיבלנו „פחה“ לתרגום „כאשא (פאשא)“
מפני דמיון המשמעות ודמיון ההגאים המקרי בין שתי המלים
האלה. „פאשא“ היא מלה טורקית, שעברה לערבית בצורת
„כאשא“. „פחה“ היא מלה עברית מקראית, שאולה מאשורית.

ד) אחת ממחלקות צה"ל ביקשה מוועד הלשון חוות-
דעת על השימוש במלים: 1) אָאָם; 2) במקרה ש-; 3)
את.

ניתנה תשובה זו:

תקופה תקופה וסגנונה, אדם אדם וסגנונו — והשאלות,
ששאלתם אותנו, נוגעות בעיקר לענייני סגנון, שקשה לקבוע
בהם מסמרות. כדי למצוא בדברים האלה את הדרך הרצויה
עלינו לעיין במנהג הלשון של טובי הסופרים בדורנו וללמוד מהם.
1) השימוש ב„אָאָם“ במקום מלת-התנאי „אם“ נמצא
בספרות הרבנית, אבל במקורות הקדומים ואצל רוב סופרי
המופת איננו מוצאים את הביטוי המיותר. ובשום אופן אין
לומר „אָאָם“ תחת מלת-השאלה „אם“ (כגון: „שאלתי
אותו, באם נכונה השמועה“ — צ"ל: אם!).

2) „במקרה ש...“ הוא חידוש שבא לנו בהשפעת הלעז.
העברי אומר „אם“. „במקרה ו...“ הוא חידוש חדש עוד יותר
ומחוסר כל טעם.

3) סימן האקיסאטיב „את“ חסר לפעמים בתנ"ך,
בעיקר בסגנון שירי. כן נמצאת דרך זו גם במשנה, אבל

גם שם על-פירוב לא תושמט תיבת „את“. השמטה אינה רצויה בדרך כלל, גורעת מבהירות המשפט ולפעמים היא עלולה להטעות („חיילינו ניצחו אויבינו“ — מה הנושא ומה המושא במשפט זה? מי יודע, אולי בא כאן הנושא בראש לשם הדגשה?).

(ה) חברת „שהם, שירותי הים בעמ“ שואלת:
מדוע צורת הרבים של „רב-חובל“ היא „רבי-חובלים“, ולא „רבי-חובל“ על דרך „עורך דין“, „עורכי דין“?

ניתנה התשובה:

אין כלל בדקדוק העברי, המחייב שצורת הריבוי מן „רב-חובל“ תהיה דווקא „רבי-חובל“. מצד הצורה נותן הדקדוק שלוש אפשרויות: (א) „רבי-חובל“ על דרך: בתיספר, עמי אסיה, אומות העולם וכו'. (ב) „רבי-חובלים“ על דרך: בתי-מדרשות, לוחות אבנים, עמי הארצות (מן: בית-מדרש, לוח-אבן, עס-הארץ). (ג) „רב-חובלים“ עידי ריבויים של שמות מורכבים כמו „תת-שר“, „קולנוע“, „מדחום“ (תת-שרים, קולנועים, מדחומים, ולא: תתי-שר, קולות-נוע, מדי-חום).

השימוש הרווח בצורת הריבוי של „רב-חובל“ הוא „רבי-חובלים“, ואין כל סיבה לפסלו ולדחותו מפני צורה אחרת שאינה בשימוש. צורה זו היא גם נכונה יותר מן הצורה „רבי-חובל“. אין הדבר דומה לצורות הריבוי של „בית-ספר“, „בגד-צמר“, „בית-ספר“ הוא בית ולא ספר.

„בגד-צמר“ אינו צמר אלא בגד, ולכן סימן הריבוי מצטרף
 בסמיכויות מעין אלו אל הנסמך ולא אל הסומך, שהרי הנסמך
 הוא כאן העיקר, ואילו „רבי-חובל“ הוא בעיקר חובל ולא
 רב („רב“ הוא רק תואר של „חובל“), ולכן סימן הריבוי
 צריך שיבוא בעיקר על המלה „חובל“: רבי-חובלים.
 לא כן „עורך-דין“, שבו העיקר הוא „עורך“, וחלק
 עיקרי זה הוא שצריך לשאת את סימן הריבוי. החלק השני של
 הצירוף יכול לבוא ביחיד („עורכי-דין“ ע"ד „לוחות אבן“) או
 בריבוי („עורכי-דינים“ ע"ד „לוחות אבנים“, „בתי-מדרשות“).
 הצורה העדיפה היא אפוא „רבי-חובלים“ גם
 מטעמים שבהיגיון וגם מטעמים שבמעשה (שהרי זוהי הצורה
 הרווחת).

(ו) י' זמיר (ת"א) שואל:

ברצוני לעורר את שאלת הביטוי „אני תמים
 דעים עמך“, אשר לפי דעתי אינו נכון, וכמקומו צריך לומר
 „תמים דעה“ או „תמים דעות“. במילון של גור באים
 שני הביטויים גם יחד: „תמים דעות (דעים) עפ"י איוב ל"ו
 ד"י. אבל באמת נמצא שם רק „תמים דעות עמך“, ואילו
 בשרק ל"ז י"ז כתוב „מפלאות תמים דעים“, והוא תואר
 לאלהים. יוצא אפוא, שרק הביטוי „תמים דעות“ מביע
 את כוונת ההסכמה.

תשובה: גם „תמים דעות עמך“ באיוב ל"ו ד' אין
 פירושו, לדעת רוב המפרשים, כפי שמקובל היום, „תמים
 דעים“ בדיבור.

לא נועיל אפוא מאומה, אם נתקן ונאמר „תמים דעות“ במקום „תמים דעים“, שהרי גם „תמים דעות“ בהוראת „מסכים“ אין לו יסוד במקרא. יש בלשוננו מליצות רבות. שנעקרו מן הכתוב והן משמשות בפינו בהוראה חדשה, על פי רוב בגלל טעות בהכנת המקורות (ראה מאמריו של דב ירדן ב„לשוננו לעם“). „תמים דעים“ או „תמים דעות“ היא אחת ממליצות אלו.

ח) מה דינו של הקמץ בשם העיר נַצְרַת: האם זה קמץ קטן כמו בשמות בָּצְרַת, יְדֻפַת (יודפת), או קמץ גדול כמו בשמות צָרְפַת, דְּבָרַת ועוד?

שאלה זו חזרה ונתעוררה בזמן האחרון, והוועדה הממשלתית לשמות הגיאוגרפיים שעל-יד משרד ראש-הממשלה חזרה והורתה, שאין כל יסוד לשיבוש הרווח בקריאת השם בצורה נַצְרַת, כפי שכבר הוכח מזמן ואף נאמר בפירוש בתזכיר המשותף של הוועד הלאומי, ועד הלשון והחברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה בשנת תרצ"ב (עמ' 59). ועדת השמות ביקשה את ועד הלשון להכריע את דינו של הקמץ שתחת הנו"ן. בישיבת הוועד המרכזי של ועד הלשון בל"ג בעומר שיז הוחלט לאחר שיקול כל הטעמים לכאן ולכאן, שיש להגות שם עיר זו בקמץ גדול: נַצְרַת (Naç'rat).